

Mazeret Bulma Eğilimi İle Özsaygı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Mazeret Bulma Eğilimi Başarısızlık Durumunda Özsaygıyı Korur Mu? Başlangıçtaki Özsaygı Düzeyinin Rolü

Pınar ELMAS¹ Serap AKFIRAT²

Öz

Araştırmalar, performanslarının değerlendirileceği önemli durumlardan hemen önce bireylerin kendi ürettikleri davranışsal engellerin ya da sözel mazeretlerin başarısızlık durumunda özsaygıyı koruduğunu, öte yandan kronikleşmiş ya da alışkanlık haline almış mazeret bulma eğiliminin uzun vadede özsaygıyı azalttığını göstermektedir. Bazı çalışmalar davranışsal kendini engellemeye da sözel mazeret bulma stratejilerinin özsaygı koruma işlevinin, özsaygının başlangıç seviyesine bağlı olduğuna işaret etmektedir; ancak diğer araştırmalara göre bu işlev başlangıçtaki özsaygı düzeyinden bağımsızdır. Bu çalışmada performansın değerlendirileceği önemli durumlardan hemen önce üretilen davranışsal engellerin ya da sözel mazeretlerin değil de, bir kişisel yatkınlık olarak mazeret bulma eğiliminin özsaygı ile ilişkisi incelenmektedir. Özellikle, mazeret bulma eğiliminin başarısızlık durumunda özsaygıdaki azalmayı engelleyip engellemediği; mazeret bulma eğiliminin özsaygı koruma işlevinin, bireylerin başlangıçtaki özsaygı düzeylerine bağlı olup olmadığı soruları araştırılmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda, üniversite öğrencileri arasında bir anket çalışması (N = 335) ve bir deneysel çalışma (N = 98) yürütülmüştür. Anket çalışmasının sonuçlarına göre mazeret bulma eğilimi ile özsaygı arasında olumsuz bir ilişki vardır. Deneysel çalışmanın bulguları, mazeret bulma eğiliminin, başarısızlık durumunda özsaygıdaki azalmayı, başlangıçta özsaygısı düşük olan katılımcılar için değil, başlangıçta özsaygısı yüksek olan katılımcılar için engellediğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Mazeret bulma eğilimi, Özsaygı, Benlik koruma

Abstract

Previous findings showed that strategies rely on behavioral or claimed handicaps just before an important performance protect self-esteem subsequent to a failure, whereas trait self-handicapping appears to reduce it in the long term. Some studies also suggest that self-esteem protection function of self-handicapping depends on the initial level of self-esteem, while the other studies failed to show a systematic interaction effect of initial level of self-esteem and self-handicapping on self-esteem level subsequent to a failure. In this study, the relationship between self-esteem and trait self-handicapping, is examined, rather than the verbal or behavioral self-handicapping before an important performance. Specifically, the question that whether trait self-handicapping plays a self-protective role subsequent to a failure depending on the initial self-esteem level is addressed. In line with these purposes, a correlational study (N=335) and an experimental study (N=98) were conducted in a sample of Turkish university students. The results of the correlational study indicated that there is a negative significant correlation between trait self-handicapping and self-esteem. The results of the experimental study indicated that trait-self-handicapping buffered the effects of failure for participants who were initially high in self-esteem, but not for those who were initially low in self-esteem.

Keywords: Trait Self-Handicapping, Self-Esteem, Self-Protection

¹ Sorumlu Yazar / Corresponding Author, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Aydın, Türkiye. E-Posta / E-Mail: pinar-emas-@hotmail.com

² Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İzmir, Türkiye.

Kendini engelleme (self-handicapping), başarısızlığa dair sorumluluğu azaltmak ya da başarıyı kişisel özelliklere atfetmek yoluyla, bireylerin kendi benliklerini korumak ya da yüceltmek için ürettikleri engeller olarak tanımlanmaktadır (Berglas ve Jones, 1978). Kendini engelleyen kişi yaptığı işte eğer başarılı olursa, başarısını kendi yeteneklerine yüklemektedir, çünkü engele rağmen iyi bir performans göstermiştir. Öte yandan, kendini engelleyen kişi başarısız olursa, kendisini çok da yeteneksiz görmemektedir, böylece kişinin benliği korunmaktadır (Rhodewalt, Morf, Hazlett, ve Fairfield, 1991). Kendini engellemenin iki biçiminden söz edilebilir. Bunlardan biri, performansın değerlendirileceği önemli durumlardan hemen önce insanların kendilerini davranışsal olarak engellemeleri (behavioral self-handicapping), diğeri ise çeşitli sözel mazeretler üretmeleridir (verbal self-handicapping) (Leary ve Sheppard, 1986). Ayrıca bazı bireylerde mazeret bulma kronikleşmiş, kişisel bir yatkınlık haline dönüşmüştür. Dolayısıyla bireyler mazeret bulma yatkınlıkları ya da eğilimleri bakımından farklılaşmaktadır (Rhodewalt, 1990). Bu çalışmada, bir kişisel yatkınlık olarak mazeret bulma eğilimi ile özsaygı arasındaki ilişki incelenmekte ve mazeret bulma eğiliminin başarısızlık sonrasında özsaygıyı koruma işlevinin, bireylerin başlangıçta sahip oldukları özsaygı düzeylerine göre değişip değişmediği araştırılmaktadır.

Durumsal kendini engelleme biçimleri genellikle deneysel desenlerle çalışılmaktadır. Bu deneysel çalışmalarda, örneğin, önemli bir sınav sırasında öğrencilere rahatsız edici bir müzik dinlemeyi seçip seçmeme imkânı tanınarak davranışsal kendini engelleme manüvresi edilebilmektedir (Sheppard ve Arkin, 1989). Ya da sınav sonucunda aldıkları başarısızlık geribildiriminin hemen ardından neden bu sonucu aldıklarına dair açıklamalar istenebilmekte, böylece çeşitli mazeretler üretmelerine olanak tanınabilmektedir (Leary ve Sheppard, 1986). Pek çok araştırma, performansların değerlendirileceği önemli durumlardan hemen önce öne sürülen mazeretlerin (örn. Rhodewalt ve Hill, 1995), veya davranışsal olarak kişilerin kendilerini engellemelerinin (örn. McCrea, Hirt, ve Milner, 2008) bir başarısızlık karşısında bireylerin özsaygı düzeyini koruduğunu ya da diğeri bir deyişle özsaygı düzeyindeki azalmayı engellediğini göstermektedir. Bireyler, özsaygılarında bir düşüş tehdidi karşısında benliklerini korumak için alkol kullanabilmekte (Tucker, Vuchinich, ve Sobell, 1981), önemli bir sınavdan önce normalde harcayabileceklerinden çok daha az çaba harcayabilmekte (McCrea, Hirt, ve Milner, 2008), ya da hasta, kaygılı, utangaç olduklarını öne sürebilmekte veya sarsıcı olayların kurbanı olduklarını iddia edebilmektedirler (Rhodewalt ve Hill, 1995). Ayrıca çalışmalar erkeklerle kadınlar arasında kendini engelleme bakımından farklılıklar olduğuna işaret etmektedir. Erkekler davranışsal kendini engelleme yöntemlerine kadınlardan daha fazla başvurumaktadırlar (McCrea, Hirt, ve Milner, 2008; Rhodewalt, 1990; Sheppard ve Arkin, 1989).

Bazı araştırmalar, mazeret bulmanın özsaygıyı koruma işlevinin, başlangıçtaki özsaygı düzeyine bağlı olup olmadığını ele almaktadır. Örneğin, Tice (1991) yüksek özsaygılı bireylerin kendi yeteneklerini değerlendirecekleri koşullarda, kendi yeteneklerini değerlendirmelerini gerektirmeyen koşullara göre daha fazla mazeret ürettiklerini bulmuştur. Öte yandan diğer bazı çalışmalar, başlangıçtaki özsaygı düzeyi ile mazeret bulma arasındaki etkileşimin, özsaygının korunması üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı göstermektedir. Örneğin, Rhodewalt ve arkadaşları (1991), önemli bir performanstan önce çok sayıda mazeret üreten veya davranışsal olarak kendini engelleyen bireylerin, başlangıçtaki özsaygı düzeylerinden bağımsız olarak, başarısızlık karşısında özsaygı düzeylerinin korunduğunu bulmuşlardır. Yine Feick ve Rhodewalt (1997) mazeret bulmanın hem başarısızlık hem de başarı durumlarında kişinin benlik saygısına olumlu katkı yaptığını, bu etkinin başlangıçtaki özsaygı düzeyinden bağımsız olduğunu göstermiştir. Bu bulgular McCrea ve Hirt (2001) tarafından da tekrarlanmıştır.

Çok sayıda araştırma davranışsal olarak kendini engellemenin ya da sözel olarak üretilen mazeretlerin özsaygıyı koruyucu işlevine görgül destek sağlamaktadır. Ancak, diğer bir dizi çalışma bir kişisel yatkınlık ya da kişilik özelliği olarak mazeret bulma eğiliminin, uzun vadede özsaygıyı düşürdüğünü göstermektedir. Bir kişisel yatkınlık olarak mazeret bulma eğilimi çeşitli ölçeklerle tespit edilmektedir (örn. bkz. Jones ve Rhodewalt, 1982, Self-Handicapping Scale). Bu ölçeklerde “Daha çok çalışsaydım çok daha başarılı olabilirdim” gibi maddeler yer almaktadır. Araştırmalar, kronikleşmiş veya alışkanlık halini almış mazeret bulma eğiliminin okul performansını düşürdüğünü (Elliot ve Church, 2003; McCrea ve Hirt, 2001), sağlığı ve iyi olmayı olumsuz şekilde etkilediğini (Zuckerman, Kieffer, ve Kne, 1998; Zuckerman ve Tsai, 2005) göstermektedir. Zuckerman ve Tsai (2005) mazeret bulma eğiliminin zarar verici bir kişilik özelliği olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü mazeret bulma uzun vadede performansı olumsuz etkilemekte, bu nedenle de eninde sonunda özsaygıyı düşürücü bir rol oynamaktadır.

Özetle, araştırmalara göre mazeret bulma eğilimi uzun vadede özsaygıyı azaltmakta, öte yandan performansların değerlendirileceği önemli durumlardan hemen önce üretilen davranışsal engeller ya da sözel mazeretler özsaygıyı koruyucu bir işlev görmektedir. Ancak şimdiye kadar, alışkanlık haline gelmiş, kronikleşmiş ya da diğer bir deyişle bir kişisel yatkınlık halini almış mazeret bulma eğiliminin, performansların değerlendirileceği önemli durumlarda özsaygıyı koruyup korumadığı incelenmemiştir. Yine, bildiğimiz kadarıyla, bir kişisel özellik olarak mazeret bulma eğiliminin başarısızlık durumlarında özsaygıyı koruma işlevinin, bireylerin başlangıçtaki özsaygı düzeylerine göre değişip değişmediği sorusu da araştırılmayı beklemektedir.

Buradaki çalışmanın iki amacı vardır. Birincisi, kişisel bir yatkınlık olarak mazeret bulma eğilimi ile özsaygı arasındaki temel ilişkinin incelenmesidir. İkincisi, performansların değerlendirileceği önemli durumlardan hemen önce üretilen davranışsal ya da sözel mazeretlerin değil de, bir kişilik özelliği olarak mazeret bulma eğiliminin, başarısızlık geribildirimi karşısında özsaygıyı koruyup korumadığını araştırmaktır. Bu amaçlar doğrultusunda bir anket ve bir deneysel çalışma yürütülmüştür.

Mazeret bulma eğiliminin uzun vadede özsaygıyı olumsuz etkilediği şeklindeki boylamsal araştırmaların bulgularından yola çıkarak, bir kişisel yatkınlık olarak mazeret bulma eğiliminin başarısızlık geribildirimi karşısında özsaygıdaki düşüşü tek başına engellemeyeceği beklenmektedir. Ancak, mazeret bulma eğiliminin başarısızlık geribildirimi karşısında özsaygıdaki düşüşü engelleme etkisinin, başlangıçtaki özsaygı düzeyine bağlı olarak ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Diğer bir deyişle, mazeret bulma eğilimi, başarısızlık geribildirimi karşısında, başlangıçta düşük özsaygı düzeyine sahip olan bireylerin değil, başlangıçta yüksek özsaygı düzeyine sahip bireylerin özsaygılarındaki azalmayı engellerek bir tampon vazifesi görecektir.

Çalışma 1

Mazeret bulma eğilimi ile özsaygı arasındaki temel ilişkiyi inceleyebilmek amacıyla bir anket çalışması düzenlenmiştir.

Örnekleme

Bu çalışmaya Mersin Üniversitesi'nde öğrenim gören 335 (152 kadın, 183 erkek) öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcı öğrencilerin yaş aralığı 18-34, aritmetik ortalaması 21.08, standart sapması 2.46'dır.

İşlem ve Veri Toplama Araçları

Soru formu, demografik bilgilerin yanı sıra Öğrencilere Yönelik Mazeret Bulma Eğilimi Ölçeği, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, Gerçekçi Olmayan İyimserlik ve Çevre Üzerinde Kontrol Algısı Ölçeği ile Olumlu Kendilik Algısı'nı ölçen sorulardan oluşmaktadır. Mazeret bulma eğilimi ile özsaygı arasındaki temel ilişkiyi inceleyebilmek için, benlik yüceltme stratejileri kontrol değişkenleri olarak düşünülmüştür. Üniversite yönetiminden ve öğretim üyelerinden gerekli izinler alındıktan sonra, anketler sınıf ortamında gönüllü öğrencilere uygulanmıştır. Anketin tamamlanma süresi yaklaşık 15 dakikadır.

Öğrencilere Yönelik Mazeret Bulma Eğilimi Ölçeği. Araştırmacılar tarafından öğrencilerin özellikle akademik konularda mazeret bulmaya ne kadar eğilimli olduklarını saptamak üzere, 5 aralıklı Likert tarzında (1 = Beni hiç yansıtmıyor, 5 = Tamamen beni yansıtıyor) 13 madde üretilmiştir. Ölçekten

alınan yüksek puanlar yüksek mazeret bulma eğilimine işaret etmektedir. Ölçeğin yapısal geçerliliğini sınamak üzere verilere direkt oblik rotasyonlu faktör analizi uygulanmıştır. KMO Barlett testinden elde edilen Kaiser Meyer Olkin değeri .70 olarak bulunmuştur. Analiz sonuçlarına göre 7 maddenin faktör yükleri .20'nin altında kalmıştır. Bu maddeler elendikten sonra tekrar edilen analizler, kalan 6 maddenin toplam varyansın %39'unu (Cronbach's Alpha=.74) açıkladığını göstermiştir (bkz. Tablo 1). Ölçek maddelerinin hiçbirisi ters ifadelerden oluşmamaktadır.

Tablo 1. Öğrencilere Yönelik Mazeret Bulma Eğilimi Ölçeği'nin Faktör Analizi Sonuçları ve Güvenirlik Bilgisi

Ölçek Maddeleri	Faktör Yükleri
1. Sabahları yorgun uyanıyorum, uykumu iyi alamıyorum.	.79
2. Sınavlardan önce hep başım ağrır.	.69
3. Çoğu zaman kendimi yorgun hissedirim.	.67
4. Ders çalışmaya diğer işlerden vakit bulamıyorum.	.61
5. Bir işte başarısız olma ihtimalim varsa o işe hiç girişmem.	.47
6. Dikkatim çok çabuk dağılabiliyor.	.46
Açıklanan Varyans %	39
Özdeğer	2.34
Cronbach's Alpha	.74

Rosenberg Özsaygı Ölçeği. Rosenberg (1965) tarafından geliştirilen ölçek, Çuhadaroğlu (1986) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek Likert tipi 7 dereceli (1= Beni hiç tanımlamıyor, 7 = Beni çok iyi tanımlıyor) 10 maddeden oluşmaktadır. Bu 10 maddenin 5'i ters puanlanmaktadır. Ölçekten yüksek puan alan katılımcılar yüksek benlik saygılı, düşük puan alan katılımcılar ise düşük benlik saygılı olarak kabul edilmektedir (bkz. Çuhadaroğlu, 1986). Bu çalışmada, ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısı .86 bulunmuştur.

Gerçekçi Olmayan İyimserlik ve Çevre Üzerinde Kontrol Algısı Ölçeği. Benlik yüceltme stratejilerinden ikisi olan *gerçekçi olmayan iyimserlik* ve çevre üzerinde kontrol algısını ölçmek amacıyla, araştırmacılar tarafından 5'li Likert tarzında (1= Beni hiç yansıtmıyor, 5 = Tamamen beni yansıtmıyor) 9 maddeden oluşan bir ölçek geliştirilmiştir. Beş madde gerçekçi olmayan iyimserlik boyutunda, 4 madde ise çevre üzerinde algılanan kontrol boyutunda olmak üzere, ölçeğin iki boyuttan oluşacağı düşünülmüştür. Ölçeğin yapı geçerliliğini

sınamak üzere varimax rotasyonlu faktör analizi yapılmıştır. Sonuçlar, beklenildiği gibi ölçeğin iki faktörlü yapısını doğrulamıştır. Analize göre, KMO Bartlett testinden elde edilen Kaiser Meyer Olkin değeri .74'tür. Beş madde (örn. "Yaşamımın yönünü kendim belirlerim.") çevre üzerinde kontrol algısı faktörü altında toplanmış ve toplam varyansın %37'sini (Cronbach's Alpha=.86) açıklamıştır. Dört madde (örn. "Hayatımın çok güzel olacağına eminim.") ise gerçekçi olmayan iyimserlik faktörünü oluşturmuş ve toplam varyansın %32'sini (Cronbach's Alpha=.88) açıklamıştır.

Olumlu Kendilik Algısı Ölçümü

Katılımcıların kendilerini diğerlerinden ne kadar olumlu algıladıklarını ölçmek amacıyla zeka, fiziksel çekicilik, sosyal beceri ve başarı alanlarında kendilerini ve diğerlerini değerlendirecekleri 4'er madde hazırlanmıştır. Maddeler 5'li Likert tipindedir (1= Çok düşük, 5 = Çok yüksek). Zekâ, sosyal beceri, fiziksel çekicilik ve başarı boyutlarının her birinde katılımcıların kendilerini değerlendirdikleri puanlardan diğerlerini değerlendirdikleri puanların çıkarılmasıyla oluşan fark değişkenleri toplanarak toplam olumlu kendilik algısı puanı elde edilmiştir.

Bulgular

Bağımsız değişkenler için yürütülen T-testi analizinin sonuçları, kadın ve erkek katılımcılar arasında mazeret bulma eğilimi, özsaygı düzeyi, gerçekçi olmayan iyimserlik, çevre üzerinde kontrol ve olumlu kendilik algısı bakımından anlamlı bir farklılaşma olmadığını göstermektedir. Ölçeklere ilişkin aritmetik ortalama, standart sapma ve korelasyon katsayıları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları

	Ort. (Ss)	1	2	3	4
1. Mazeret Bulma	3.09 (.77)	1			
2. Benlik Saygısı	5.51 (1.06)	-.28**	1		
3. Kontrol	3.83 (.68)	-.20**	.44**	1	
4. İyimserlik	4.00 (.68)	-.19**	.43**	.63**	1
5. Olumlu Kendilik Algısı	2.49 (2.73)	-.21**	.37**	.26**	.29**

Not: ** p<.01, * p<.05

Mazeret bulma eğiliminin özsayı ve benlik yüceltme stratejileri tarafından yordanıp yordanmadığını saptamak amacıyla Hiyerarşik Regresyon analizi yapılmıştır. Özsayı değişkeni, regresyon analizine ilk basamakta bağımsız değişken olarak girilmiştir; ikinci basamakta ise kontrol, iyimserlik, ve olumlu kendilik algısı değişkenleri analize dahil edilmiştir. Her basamağa ait standart regresyon katsayıları Tablo 3’te sunulmuştur. Birinci basamakta, benlik saygısı mazeret bulma eğilimini olumsuz yönde yordamaktadır ($\beta = -.31, p < .001$), ve varyansın %9’unu açıklamaktadır, $F_{(1, 334)} = 34.47, p < .001$. İkinci basamakta, çevre üzerinde kontrol, gerçekçi olmayan iyimserlik ve olumlu kendilik algısı değişkenleri mazeret bulma eğilimini anlamlı şekilde yordamazken, benlik saygısı, bu değişkenler analize dahil edildiğinde bile mazeret bulma eğilimini anlamlı şekilde yordamaya devam etmektedir ($\beta = -.30, p < .001$).

Tablo 3. Mazeret Bulma Eğiliminin Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi

	<i>B</i>
Basamak 1	
Benlik Saygısı	-.31**
Basamak 2	
Benlik Saygısı	-.30**
Çevre Üzerinde Kontrol	-.10
Gerçekçi olmayan İyimserlik	-.04
Olumlu Kendilik	-.09

** p< 0.01, * p< 0.05

Çalışma 2

Mazeret bulma eğiliminin başarısızlık deneyimi karşısında özsayıdaki azalmayı engelleyip engellemediğini ve mazeret bulma eğiliminin özsayı koruma işlevinin, bireylerin başlangıçtaki özsayı düzeylerine bağlı olup olmadığını araştırmak üzere deneysel bir çalışma yürütülmüştür.

YÖNTEM

Örneklem

Mersin Üniversitesi'nde çeşitli disiplinlerde öğrenim gören 98 öğrenci (54 erkek, 44 kadın, 50 deneysel koşul, 48 kontrol koşulu) çalışmaya gönüllü olarak katılmıştır. Yaş ortalaması 22.87'dir ($S_s = 2.84$).

Veri Toplama Araçları ve İşlem

Çalışma, gerekli izinler alındıktan sonra üniversite panolarına ilanlar aracılığıyla duyurulmuştur. Gönüllü olan katılımcılarla laboratuarda görüşülmüştür ve katılımcılardan yaklaşık 5 dakika süren soru formunu doldurmaları istenmiştir. Soru paketi Rosenberg'in (1965) Özsayı Ölçeği (mevcut örneklem için $\alpha=.98$) ve Öğrencilere Yönelik Mazeret Bulma Eğilimi Ölçeği'nden (mevcut örneklem için $\alpha=.78$) oluşmaktadır.

Anket formunun doldurulmasının ardından, katılımcılardan bir hafta sonra laboratuara tekrar gelmeleri istenilmiştir. Bir hafta sonra çalışmanın kalan kısmına katılmak için gelen öğrencilerin yarısı kontrol koşuluna, diğer yarısı ise deney koşuluna seçkisiz olarak atanmıştır. Kontrol koşuluna atanmış olan

katılımcılar Rosenberg Özsaygı Ölçeği'ni birkez daha doldurmuşlardır. Laboratuardan ayrılmadan önce katılımcılara çalışma hakkında kısaca bilgi verilmiş ve katılımları için teşekkür edilmiştir.

Başarısızlık Manipülasyonu

Seçkisiz şekilde deneysel koşula atanmış olan katılımcılar ise, bilgisayar ortamında bir zihinsel yetenek testine tabi tutulmuşlardır. Katılımcılara, bu testin *nedensel ilişkileri anlama becerisi* ile *kavrama hızlarını* ölçeceği söylenmiştir. Oysa test gerçek yetenekleri değerlendiren gerçek bir test değildir. Testin tamamlanmasının ardından, bilgisayar aracılığıyla tüm katılımcılara aynı geribildirim verilmiştir. Buna göre *güncel katılımcı sayısı 8432*, şimdiye kadar alınan *en yüksek puan 91*, *ortalama puan 63* ve katılımcıların *kendi puanı 45*'tir.

Başarısızlık geribildiriminden sonra, manipülasyonun gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamak amacıyla katılımcılara kontrol soruları sorulmuştur. Daha sonra, bir kez daha Rosenberg Özsaygı Ölçeği'ni yanıtlamaları istenmiştir. Laboratuardan ayrılmadan önce çalışma hakkında kısa bir bilgi verilerek katılımları için teşekkür edilmiştir.

Manipülasyon Kontrolü

Katılımcılardan, testten aldıkları puanı doğrudan belirtmeleri ve kendi performans düzeylerini 5-aralıklı Likert tarzı bir ölçekte (1=Tamamen başarısız-5=Tamamen başarılı) değerlendirmeleri istenmiştir. Tüm katılımcılar kendi test puanlarını doğru şekilde belirtmişlerdir. Ancak, 6 katılımcı kendilerini *başarısız* olarak tanımlamamıştır (Likert tipi ölçekte 3 ve üzerini işaretleyenler). Bu 6 katılımcı açısından başarısızlık manipülasyonunun işlemediği görüldüğünden, bu katılımcılara ait veriler analizlere dâhil edilmemiştir. Analizler kalan 92 katılımcıya ait veriler üzerinden yürütülmüştür (49 erkek, 43 kadın; deneysel koşulda 44, kontrol koşulunda 48 katılımcı).

Bulgular

Kontrol ve deney grupları arasında, düşük ve yüksek mazeret bulma eğilimine sahip katılımcılar arasında ve cinsiyet grupları arasında başlangıçtaki özsaygı düzeyi bakımından anlamlı farklılıklar olup olmadığını tespit etmek için bağımsız değişkenler için T-testi analizi uygulanmıştır. Yüksek ve düşük mazeret bulma eğilimi gösteren gruplar, mazeret bulma puanlarının aritmetik ortalamadan bölünmesi yoluyla oluşturulmuştur. Analiz sonuçları, başlangıçtaki özsaygı düzeyleri bakımından kontrol ve deney grubu arasında, kadınlarla erkekler arasında ve yüksek-düşük mazeret bulma eğilimi gösterenler arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermiştir.

Ek olarak, ilk ve ikinci ölçümdeki özsayı düzeyleri arasındaki değişimin deneysel koşullara ve yüksek ve düşük mazeret bulma eğilimi gösterenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için, 2 (deney/kontrol) X 2 (yüksek/düşük mazeret bulma eğilimi) X 2 (benlik saygısı) faktörlü, son faktörde tekrar ölçümlü varyans analizi uygulanmıştır. Sonuçlar, birinci ve ikinci ölçüm özsayı düzeyleri arasındaki değişimin deney ve kontrol gruplarına göre anlamlı şekilde farklılaştığını göstermiştir ($F_{(1,92)} = 6.81, p < .05, \eta^2 = .072$). Buna göre deney grubundaki katılımcıların özsayı düzeyleri kontrol grubundaki katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı bir düşüş göstermektedir. Öte yandan, birinci ve ikinci ölçüm özsayı düzeyleri arasındaki değişim, yüksek ve düşük mazeret bulma eğilimi gösterenler arasında anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır.

Mazeret bulma eğiliminin benlik koruma işlevinin başlangıçtaki özsayı düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını sınamak amacıyla, 2 (deney/kontrol) X 2 (yüksek/düşük özsayı) X 2 (yüksek/düşük mazeret bulma eğilimi) faktörlü varyans analizi uygulanmıştır. Yüksek ve düşük özsayı grupları başlangıçtaki özsayı puanlarının aritmetik ortalamadan bölünmesi yoluyla oluşturulmuştur. Grupların ikinci ölçüm özsayı puanlarının ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 3'te sunulmaktadır.

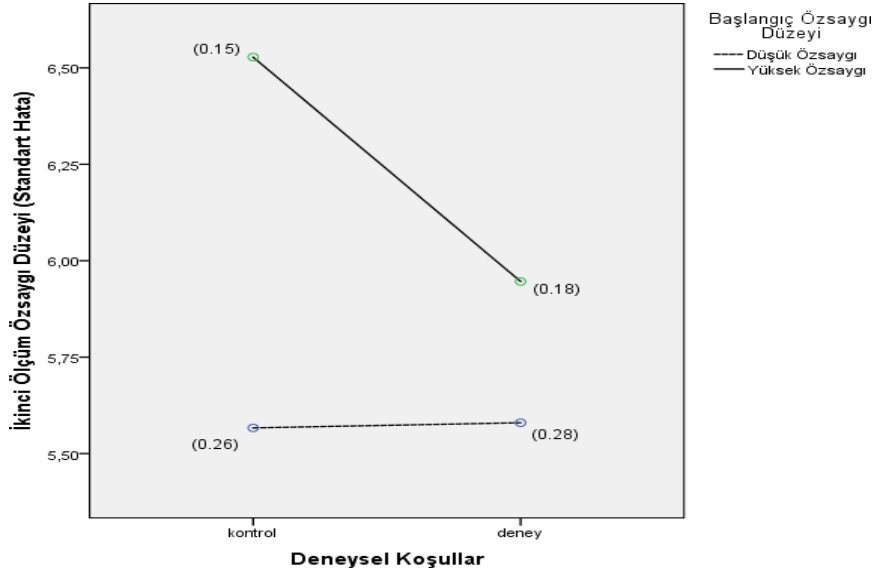
Tablo 4. Gruplara Göre İkinci Özsayı Puanlarının Ortalamaları Ve Standart Sapmaları

		N	Ortalama (Ss)
Deneysel Koşul	Kontrol	48	5.95 (0.83)
	Deney	44	5.43 (0.87)
Mazeret Bulma Eğilimi	Düşük	50	5.37 (0.92)
	Yüksek	43	6.08 (0.67)
Başlangıçtaki Özsayı Düzeyi	Düşük	42	5.09 (0.83)
	Yüksek	51	6.20 (0.54)

Analiz sonuçlarına göre, ikinci ölçüm özsayı düzeyi üzerinde deneysel koşulların ($F(1, 92) = 4.31, p < .05, \eta^2 = .05$), başlangıçtaki özsayı düzeyinin ($F(1, 92) = 37.82, p < .01, \eta^2 = .31$) ve mazeret bulma eğiliminin ($F(1, 92) = 6.39, p < .05, \eta^2 = .07$) ana etkileri anlamlıdır. Ortalama puanlara baktığımızda, kontrol koşulundaki katılımcıların ikinci ölçümdeki özsayı düzeyleri deney koşulundakilere göre daha yüksektir (ortalamalar farkı = 0.52). Başlangıç öz-

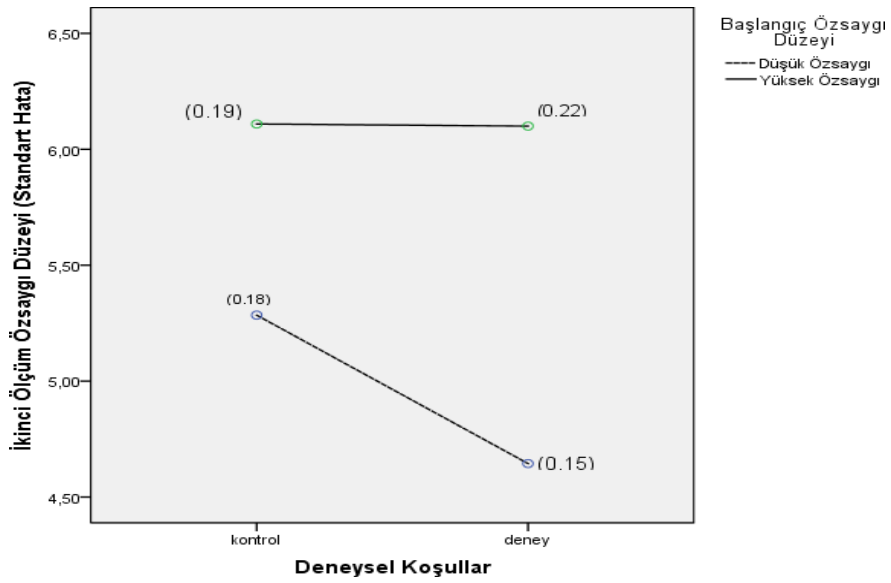
saygı düzeyi yüksek olan katılımcıların ikinci ölçümdeki özsaygı düzeyleri, başlangıçta düşük özsaygı düzeyine sahip olanlara göre daha yüksektir (ortalamalar farkı = 1.04). Düşük mazeret bulma eğilimi gösteren katılımcıların ikinci ölçümdeki özsaygı düzeyleri, yüksek mazeret bulma eğilimi gösterenlerin ikinci ölçümdeki özsaygı düzeylerinden daha yüksektir (ortalamalar farkı = 0.71).

Mazeret bulma eğilimi ile başlangıçtaki özsaygı düzeyi ve deneysel koşullar arasındaki üçlü etkileşim de ikinci ölçümdeki özsaygı düzeyi üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir ($F_{(1,92)} = 4.37, p < .05, \eta^2 = .05$). Düşük mazeret bulma eğilimi gösteren katılımcılar açısından, deneysel koşulda, özsaygı düzeyi başlangıçta düşük olan katılımcıların ikinci ölçüm özsaygı puanları, kontrol koşulunda özsaygı düzeyi başlangıçta düşük olan katılımcıların ikinci ölçüm özsaygı puanlarından anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır (sırasıyla $M = 5.56, Ss = 0.82$ ve $M = 5.58, Ss = 0.57$). Öte yandan, özsaygı düzeyi başlangıçta yüksek olan katılımcıların başarısızlık geribildirimi sonrasındaki özsaygı puanları ($M = 5.95, Ss = 0.65$), kontrol grubundaki özsaygı düzeyi başlangıçta yüksek olan katılımcılara ($M = 6.52, Ss = 0.42$) göre daha düşüktür. (Şekil 1)

Şekil 1. Kontrol Ve Deney Koşullarında Düşük Mazeret Bulma Eğilimine Sahip Olanların Özsaygı Düzeyleri

Yüksek mazeret bulma eğilimi gösteren katılımcılar açısından, deneysel koşuldaki özsaygı düzeyi başlangıçta yüksek olan katılımcıların başarısızlık geribildirimi sonrası özsaygı puanları, kontrol koşulundaki özsaygı düzeyleri başlangıçta yüksek olan katılımcıların ikinci ölçüm özsaygı puanlarından anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır (sırasıyla $M = 6.10$, $Ss = 0.40$ ve $M = 6.11$, $Ss = 0.54$). Buna karşın, deney koşulunda başlangıçtaki özsaygı düzeyi düşük olan katılımcıların ikinci ölçümdeki özsaygı puanları, kontrol koşulunda başlangıçta özsaygı düzeyi düşük olan katılımcıların ikinci ölçümdeki özsaygı puanlarından daha düşüktür (sırayla $M = 5.28$, $Ss = 0.40$ ve $M = 4.64$, $Ss = 0.54$) (Şekil 2).

Şekil 2. Kontrol Ve Başarısızlık Koşullarında Yüksek Mazeret Bulma Eğilimine Sahip Olanların Özsaygı Düzeyleri

Tartışma

Bu çalışmada bir kişilik özelliği olarak mazeret bulma eğilimi ile özsaygı arasındaki ilişki incelenmiş ve mazeret bulma eğilimi ile başlangıçtaki özsaygı düzeyi arasındaki etkileşimin benlik koruma sürecindeki rolü araştırılmıştır.

Belirtilen ilk amaç doğrultusunda üniversite öğrencileri arasında bir anket çalışması düzenlenmiştir. Analiz sonuçları, bir kişilik özelliği olarak mazeret bulma eğiliminin özsaygı ile olumsuz bir ilişki içinde olduğunu göstermiştir. Özsaygı düzeyi azaldıkça mazeret bulma eğilimi güçleniyor görünmektedir. Bu ilişki, gerçekçi olmayan iyimserlik, olumlu kendilik algısı gibi diğer benlik yüceltme ve benlik koruma stratejilerinden bağımsız olarak gözlenmektedir. Bu bulgu, Zuckerman ve Tsai'nin (2005), kişilik özelliği halini almış kendini engelleme eğiliminin psikolojik uyuma ve iyi oluşa zarar veren olumsuz bir özellik olduğu şeklindeki görüşlerine, Batılı olmayan bir örneklemeden de destek sağlamaktadır. Kendini engelleme eğilimi ile özsaygı arasındaki olumsuz ilişkiye işaret eden daha önceki çalışmalar genellikle Batılı örneklerle yapılmıştır (örn. Martin ve Brawley, 2002; Zuckerman ve ark., 1998; Zuckerman ve Tsai, 2005). Literatürde benlik yüceltme ve benlik koruma güdülerinin kültürler arası farklılık gösterip göstermemesiyle ilgili bir tartışma süregelmektedir. Bazı araştırmacılar, benlikle ilgili süreçlerin kültürel farklılıklar gösterdiğini ve benlik saygısına duyulan gereksinimin kolektivist toplumlarda birincil gereksinim olmadığını ileri sürmektedirler (örn. Heine, Lehman, Markus ve Kitayama, 1999; Markus ve Kitayama, 1991). Bu durumda kendini engelleme gibi benlik koruma stratejilerinin özsaygı ile ilişkisiz olabileceği düşünülebilir. Öte yandan bazı araştırmacılar benlikle ilgili süreçlerin ve güdülerin evrensel olduğunu savunmaktadırlar (örn. Brown, 2010; Lee, Oyserman, ve Bond, 2010; Sedikides, Geartner ve Toguchi, 2003). Türkiye'nin, kültürel açıdan genel olarak kolektivist olduğu ileri sürülmektedir (Hofstede, 1984; Kağıtcıbası, 1996). Buna rağmen, bu çalışmanın bulguları evrenselci görüşe destek sağlamaktadır.

Mazeret bulma eğilimi ile başlangıçtaki özsaygı düzeyi arasındaki etkileşimin benlik koruma sürecindeki rolünü araştırdığımız deneysel çalışmanın bulguları beklentilerimizi doğrular niteliktedir. Mazeret bulma eğiliminin, zaten düşük özsaygılı kişilerin bir başarısızlık durumunda özsaygılarını korumayacağını ancak yüksek özsaygılı kişiler için başarısızlığın etkilerine karşı tampon olabileceğini varsaymıştık. Bu beklentiyle tutarlı olarak, analiz sonuçları başlangıçta özsaygıları yüksek ve mazeret bulma eğilimleri düşük olan bireylerin başarısızlık geribildirimi karşısında, kontrol grubundakilere kıyasla, özsaygılarının düştüğünü göstermiştir. Diğer taraftan, hem başlangıçtaki özsaygıları yüksek hem de mazeret bulma eğilimleri yüksek olan katılımcıların başarısızlık geribildirimi karşısında özsaygı düzeyleri düşmemektedir. Oysa başarısızlık geribildirimi

karşısında özsaygı puanlarındaki en belirgin düşüş başlangıçtaki özsaygıları düşük ve mazeret bulma eğilimleri yüksek olan katılımcılarda gözlenmiştir.

Daha önceki çalışmaların sonuçları, mazeret bulmanın benlik koruyucu etkisinin başlangıçtaki özsaygı düzeyinden bağımsız olduğuna işaret etmekteydi (Feick ve Rhodewalt, 1997; McCrea ve Hirt, 2001). Ancak bu çalışma, mazeret bulma eğiliminin sadece yüksek özsaygılılar için başarısızlığın etkilerine karşı tampon oluşturduğunu, buna karşılık zaten özsaygısı düşük olanlar için işe yaramadığını ortaya koymaktadır. Tutarız gibi görünen bu bulgular, kronik ya da alışkanlık halini almış mazeret bulma eğilimi ile performansın değerlendirileceği önemli durumlardan hemen önce davranışsal olarak kendini engellemenin ya da mazeret üretmenin birbirinden farklı süreçler olmasından kaynaklanıyor olabilir. Önceki çalışmalar davranışsal olarak kendini engellemenin ya da mazeret üretmenin kısa süreli sonuçlarına odaklanmaktadırlar. Ancak bu çalışmada mazeret bulma bir kişilik özelliği olarak ele alınmıştır. Davranışsal olarak kendini engelleme ya da mazeret üretme, bireylerin başlangıçtaki özsaygı düzeylerinden bağımsız olarak, kısa süreli fayda sağlıyor olabilir. Ancak, mazeret bulma kronikleştiğinde, başlangıçtaki özsaygı düzeyi bir fark yaratmaktadır.

Özsaygısı zaten düşük olan ve kronik biçimde kendini engelleyenler, gelecekte yaşanabilecek olaylar üzerinde çok az kontrolleri olduğuna inanıyor olabilirler. Bu durumda başarısızlık içselleştirilmiş olabilir. Bu noktayı destekler şekilde, çalışmalar depresifler gibi çok düşük özsaygı düzeyine sahip bireylerin gelecekle ilgili umutsuz beklentiler içinde olduklarını (Veersen, Spielman ve Bargh, 1992), ileride istenmedik olayların gerçekleşmesinin kesin olduğuna ve istedik olayların kesinlikle gerçekleşmeyeceğine inandıklarını göstermektedir (Veersen ve Limpert, 2001). Yakın dönemde, Uysal ve Knee (2012) düşük benlik kontrolü düzeyinin mazeret bulma eğilimini tutarlı olarak yordadığını göstermişlerdir. İleride yapılacak çalışmalar, benlik kontrolünün, mazeret bulma eğiliminin benlik koruyucu işlevine olan etkilerini aydınlatılabilir.

Özsaygı düzeyi yüksek olan bireyler açısından ise süreç farklı işliyor görünmektedir. Bu çalışmadaki bulgular, özsaygısı yüksek olan bireyler için, mazeret bulma eğiliminin başarısızlığın olumsuz etkilerine karşı tampon oluşturduğunu göstermektedir. Yüksek özsaygılı bireyler, genel olarak mazeret üretmek eğiliminde de olsalar, bir diğer durumda başarılı olabileceklerine inanıyor olabilirler. Araştırmalar, özsaygısı yüksek olan bireylerin geleceğe dair iyimserlik içinde olduklarını ve çevre üzerinde şişirilmiş bir kontrol algıları olduğunu göstermektedir (Langer, 1975; Weinstein, 1980). Bu durumda mazeret bulma eğilimleri, bu bireylerin başarısızlığa dair nedenleri dışsallaştırmalarına ve yeteneksiz oldukları şeklindeki yüklemelerini azaltmalarına yardımcı oluyor görünmektedir.

Buradaki çalışmanın bazı kısıtlılıkları da mevcuttur. Bu araştırmada kullanılan Öğrencilere Yönelik Mazeret Bulma Eğilimi Ölçeği, faktör analizi sonuçlarına göre yapı geçerliliğini sağlamıştır. Yine çevre üzerinde kontrol, gerçekçi olmayan iyimserlik ve olumlu kendilik algısı gibi benlik yüceltme stratejileriyle beklendik yönde olumsuz ilişkiler göstermesi de içerik geçerliliğine ilişkin kanıtlar sunmuştur. Ancak, bu ölçeğin test-tekrar test ve kriter geçerliliklerine ilişkin ileride yapılacak çalışmalara gereksinim vardır.

Sonuç olarak, bu çalışmanın sonuçları mazeret bulma eğiliminin benlik koruyucu işlevinin yüksek ve düşük özsaygı düzeyine göre farklı işlediğine işaret etmektedir. Çevre üzerinde algılanan kontrol ve gelecek beklentileri gibi, bu farkı yaratması muhtemel faktörler üzerinde ileride daha kapsamlı çalışmalar yapılması gerekli görünmektedir.

Kaynakça

- Berglas, S., ve Jones, E.E. (1978). Drug choice as a selfhandicapping strategy in response to non-contingent success. *Journal of Social Psychology and Personality*, 36, 405-417.
- Brown, J.D. (2010). Across the (not so) great divide: Cultural similarities in self-esteem functioning: East is East and West is West, but sometimes the Twain do meet. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40, 140-157.
- Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adölesanlarda benlik saygısı*. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Ana Bilim Dalı. Uzmanlık Tezi.
- Elliot, A.J., ve Church, M.A. (2003). A motivational analysis of defensive pessimism and self-handicapping. *Journal of Personality*, 71, 369-396.
- Feick, D.L., ve Rhodewalt, F. (1997). The double-edged sword of self-handicapping: discounting, augmentation, and the protection and enhancement of self-esteem. *Motivation ve Emotion*, 21, 147-163.
- Heine, S. J., Lehman, D. R., Markus, H. R., ve Kitayama, S. (1999). Is there a universal need for positive self-regard? *Psychological Review*, 106, 766- 794.
- Hofstede, G. (1984). *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Jones, E. E., ve Rhodewalt, F. (1982). The Self-Handicapping Scale. Yayınlanmamış çalışma.(Department of Psychology, University of Utah adresinden istenebilir).
- Kagitcibasi, C. (1996). The autonomous-relatedness self: a new synthesis. *European Psychologist*, 1, 180-186.
- Langer, E.J. (1975). The illusion of control. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32, 311–328.
- Leary, M.R., ve Sheppard, J.A. (1986). Behavioral self-handicaps versus self-reported handicaps: A conceptual note. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6, 1265-1268.
- Lee, S.W.S., Oyserman, D., ve Bond, M. (2010). Am I beter doing than you? That depends on whether you ask me in English or Chinese: Self-enhancement effects of language as a cultural mindset prime. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46, 785-791.
- Markus, H. R., ve Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98, 224-253.
- Martin, K.A., ve Brawley, L.R. (2002). Self-handicapping in physical achievement settings: The contributions of self-esteem and self-efficacy. *Self ve Identity*, 1, 337-351.
- McCrea, S.M., ve Hirt, E.R. (2001). The role of ability judgments in self-handicapping. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 1378-1389.
- McCrea, S.M., Hirt, E.R., ve Milner, B.J. (2008). She works hard for the money: Valuing effort underlies gender differences in behavioral self-handicapping. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44, 292-311
- Rhodewalt, F., ve Hill, S.K. (1995). Self-handicapping in the classroom: The effects of claimed self-hveicaps on responses to academic failure. *Basic ve Applied Social Psychology*, 17, 397-416.
- Rhodewalt, F. (1990). Self-handicappers: Individual differences in the preference for anticipatory self-protective acts. In R. L. Higgins, C. R. Snyder, ve S. Berglas (Eds.), *Self-handicapping: The paradox that isn't* (s. 69–106). New York: Plenum Press.

- Rhodewalt, F., Morf, C., Hazlett, S., ve Fairfield, M. (1991). Self handicapping: The role of discounting and augmentation in the preservation of self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 122–131.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Sedikides, C., Gaertner, L., ve Toguchi, Y. (2003). Pancultural self-enhancement. *Interpersonal Relations and Group Processes*, 84, 60-79.
- Shepperd, J. A., ve Arkin, R. M. (1989). Self-handicapping: The moderating roles of public self-consciousness and task importance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 15, 252–265.
- Tice, D.M. (1991). Esteem protection or enhancement. Self handicapping motives ve attributions differ by trait self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 711-725.
- Tucker, J. A., Vuchinich, R. E., ve Sobell, M. B. (1981). Alcohol consumption as a self-handicapping strategy. *Journal of Abnormal Psychology*, 90, 220-230.
- Uysal, A., ve Knee, C.R. (2012). Low Trait Self-Control Predicts Self-Handicapping. *Journal of Personality*, 80, 59-79.
- Weinstein, N. D. (1980). Unrealistic optimism about future life events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 806–820.
- Veersen, S. M., ve Limpert, C. (2001). Future-event schemas: Automaticity and rumination in major depression. *Cognitive Therapy and Research*, 25, 311-333.
- Veersen, S. M., Spielman, L. A., ve Bargh, J. A. (1992). Future-event schemas and certainty about the future: Automaticity in depressives' future-event predictions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 711-723.
- Zuckerman, M., ve Tsai, F. (2005). Costs of self-handicapping. *Journal of Personality*, 73, 411-442.
- Zuckerman, M., Kieffer, S. C., ve Knee, C. R. (1998). Consequences of self-handicapping: Effects on coping, academic performance, adjustment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1619–1628.

